

9. Трубников Н.Н. О категории «цель», «средство», «результат». — М.: Высшая школа, 1967.
10. Узнадзе Д.Н. Психология установки. — СПб.: Питер, 2001.
11. Хант Г.Т. О природе сознания: С когнитивной, феноменологической и трансперсональной точек зрения./ пер. с англ.. — М.: ООО “Издательство АСТ”, 2004.
12. Швалб Ю.М. Целеполагающее сознание (психологические модели и исследования). — К.: Миллениум, 2003.
13. Яценко А.И. Целеполагание и идеалы. — К.: Наукова думка, 1977.

Г.В. ВОРОНОВА

ЖИТТЄДІЯЛЬНІСТЬ: СУТНІСТЬ І ЗМІСТ

Досягнення біологічної науки останніх десятиріч, проникнення біологів у глибини життя значно актуалізували пошук відповідей на питання: що ж, в решті-решт, є життя як таке? В чому полягає сутність людського життя? Які загальні риси притаманні останньому і яка специфіка його відрізняє? Пошук відповідей на ці питання, які ведуть як представники різних галузей, так і філософи, пов'язаний з поняттям “життєдіяльність”, навколо якого він, власне кажучи, в основному і концентрується.

Здавалось би, серйозних складнощів тут не повинно бути. Адже феномен, що позначається поняттям “життєдіяльність”, виступає у якості прояву явища, що позначається родовим по відношенню до нього поняттям “діяльність”, а це останнє вже давно знаходиться в центрі уваги дослідників. Зазначена обставина дає підстави сподіватися, що принаймні загальні риси, що характеризують як феномен діяльності, так і феномен життєдіяльності, вже відомі. Але, як свідчить аналіз, на жаль, це далеко не так.

“Здається, - визнають дослідники, що цікавляться проблемою діяльності, - ми переживаємо своєрідний “діяльніцькій” бум. Виходить багато книг та статей (за проблемами... методології наукового пізнання, соціології, теорії культури, психології і т.ін.), в яких висвітлюється важливість принципу діяльності, про необхідність діяльніцького підходу, часом проголошується ідея “загальної теорії діяльності”. Однак більш детальне знайомство з низкою творів, спеціально присвячених проблематиці діяльності, розчаровує. Справа в тому, що розмови про діяльність не завжди відкривають нові горизонти в розумінні феноменів, що досліджуються...” [1, 5].

Справа в тому, що і по цей час дослідники не мають єдиної думки щодо змісту поняття “діяльність”. У “Філософському словнику”, що свого часу вийшов за редакцією В.І.Шинкарука, діяльність трактується як “суттєва визначеність способу буття людини в світі, здатність її вносити в дійсність зміни, опосередковані ідеальним” [2, 146]. У “Філософському енциклопедичному словнику”, що вийшов у 2002 році у Києві, цей феномен тлумачиться “як форма активності, що характеризує здатність людини чи пов'язаних з нею систем бути причиною змін у бутті” [3, 163]. Автори ж московського видання “Філософського енциклопедичного словаря” очевидно вважаючи що поняття “діяльність” не відноситься до числа найбільш важливих, зовсім обходять його увагою [4]. Виходить, раз немає поняття, то не існує й проблем, пов'язаних як з ним самим, так і з феноменом, що ним позначається?

А вони ж все таки існують. Існують, бо залишаються невизначеними питання, які потребують відповіді. Першим серед цих питань є таке: яку сторону реального буття відбиває поняття “діяльність”? Відповідь на нього спробуємо одержати, здійснивши аналіз генези цього поняття.

Як відомо, у якості світоглядного принципу поняття діяльності веде своє становлення починаючи з німецької класичної філософії. Це пов'язано з тим, що у європейській культурі формується нова концепція особистості, що характеризується раціональністю, багатоманітними напрямками активності і ініціативи. І.Кант робить перші кроки до формування такої світоглядної точки зору, а Й.Г.Фіхте вперше зводить діяльність у ранг

загальної підвалини культури, розглядаючи суб'єкт ("Я") у якості чистої самодіяльності, що творить світ ("не-Я") і орієнтується на етичних ідеях.

Й.Г.Фіхте вважав за необхідне тлумачити поняття "діяльність" надзвичайно широко, зазначаючи, що "... поняття самоположення і діяльність суть ... одне й те ж. Тобто всяка реальність дієва: все дієве є реальність. Діяльність є позитивна, абсолютна реальність (на відзнаку лише відносної реальності)" [5, 111-112]. В такий спосіб, виходячи з Й.Г.Фіхте, діяльність має відношення до всього буття, вона іманентна йому.

Важливе місце дослідженню діяльності відводив Ф.В.Й.Шеллінг. У своїй роботі "Система трансцендентального ідеалізму" він приходив до такого висновку: "Існує поняття більш високе, ніж поняття речі, а саме – поняття дійствання або діяльності. Це поняття має бути поняттям речі, оскільки самі речі можуть бути досягнуті лише як модифікації різним чином обмеженої дійсності. Буття речей не полягає просто у покої або ж бездіяльності. Оскільки навіть всяке наповнення простору – лише ступінь діяльності, якою наповнюється простір" [6, 263].

Як бачимо, Ф.В.Й.Шеллінг також є прибічником широкого тлумачення поняття "діяльність". На його думку, будь-яке природне тіло є продукт діяльності динамічного начала (сили), взаємодії протилежно спрямованих сил (позитивний і негативний заряд і т.інш.). Він стверджував, що принцип доцільності є загальним принципом пояснення природи, а сама природа є недорозвинений розум. Розглядаючи натурфілософію у якості органічної частини трансцендентального ідеалізму, що показує, як розвиток природи завершується появою свідомого "Я", Шеллінг відзначає, що "об'єктом для себе воно стає у якості активного (у якості відчуваючого), оскільки обмежується воно лише у акті обмеження" [6, 299]. У цьому вислові міститься натяк на існування феномену, який відрізняється від пасивності, будучи протилежністю їй, але в той же час ще не є діяльністю в повному розумінні цього слова, сталою діяльністю. Як бачимо, тут має місце натяк на активність. Але, на жаль, лише натяк, далі якого цей мислитель не йде.

Г.В.Ф.Гегель, що побудував найбільш розвинену раціоналістичну концепцію діяльності, тлумачить її як всепроникаючу характеристику абсолютного духу, що породжується іманентною потребою останнього до самозмін. Головну роль при цьому Гегель відводив духовній діяльності та її вищій формі – рефлексії, тобто самосвідомості. "Зовнішнє як таке, - стверджував він, - це те, що саме себе знімає; крім того, рефлектуюча себе в себе діяльність по сутності своїй співвіднесена з тим зовнішнім як з чимось іншим для неї, але саме так ще і як з чимось в собі незначним і тотожним з нею" [7, 161].

Важливе значення проблемі діяльності надавали і засновники діалектичного матеріалізму. Вже в "Святому сімействі" вони звертають увагу на те, що історія є "не що інше, ніж діяльність переслідуючої свої цілі людини" [8, 102]. А у "Тезах про Фейєрбаха" К.Маркс, вказуючи на недоліки у соціальному пізнанні своїх попередників-матеріалістів і неспроможність ідеалістичних концепцій діяльності, робить такий висновок: "Головний недолік усього попереднього матеріалізму – включаючи фейєрбахівський – полягає в тому, що предмет, дійсність, чуттєвість береться лише у формі об'єкту, або ж у формі споглядання, а не як людська почуттєва діяльність, практика, не суб'єктивно. Звідси і сталося, що діяльнісна сторона, в протилежність матеріалізму, розвивалась ідеалізмом, але лише абстрактно, оскільки ідеалізм, звичайно, не знає дійсної чуттєвої діяльності як такої. Фейєрбах хоче мати справу з почуттєвими об'єктами, дійсно відмінними від мисленевих об'єктів, але саму людську діяльність він бере не як предметну діяльність. Тому в "Сутності християнства" він розглядає, як істинно людську, лише теоретичну діяльність, тоді як практика береться і фіксується лише у брудно-гендлярівській формі її прояву. Він не розуміє тому значення "революційної", "практично-критичної діяльності" [9, 1].

Не викликає сумніву, що поняття "діяльність" відбиває цілком визначену сторону буття, а саме – соціального. Ми поділяємо точку зору авторів, які вважають, що "якщо рух є способом існування матерії, то діяльність виступає у якості його (руху – Г.В.) прояву на вищому рівні розвитку матерії, і її слід розглядати як незмінний атрибут, спосіб існування

соціальної матерії” [10, 9]. А коли так, то поняття “діяльність” слід розглядати у якості категорії соціальної філософії.

Тут виникає друге питання, на яке ми теж маємо дати відповідь: чи можливо застосовувати поняття “діяльність” до інших сторін буття – неживої природи, тваринного світу? Як на нашу думку, цього робити не слід, бо діяльність, сутність якої полягає у задоволенні потреб людини, притаманна лише соціальній матерії, соціальним організмам. Що ж стосується проявів руху у неживій природі і тваринному світі, схожих на діяльність, то слід застосовувати інше поняття, а саме – “активність”. Позначаючи “стан самоспричиненого діяння, що прискорюється і розширюється, на протилежність стану сприйняття звичайного діяння - пасивності” [2, 16], зазначене поняття виступає родовим по відношенню до поняття “діяльність”. Активність у різній мірі притаманна предметам і явищам матеріального світу, неживій природі і всьому живому, в тому числі і людині, проявляючись у різних формах діяльності.

Діяльність у будь-який час може бути представлена основним структуроутворюючим елементом якої є суб’єкт, у якості якого виступають перш за все, окрема людина, а також інші соціальні організми – рід, плем’я, сім’я, клас, більш дрібні соціальні групи, суспільство, людство. І якщо говорити про зміст поняття “діяльність”, то його можна визначити як сукупність суб’єктів і об’єктів, що входять до певної виробничої системи, їх взаємозв’язок один з одним і з зовнішнім середовищем.

Поняття “діяльність” і “виробництво” близькі за змістом. Це дозволяло класикам діалектичного матеріалізму використовувати як рівнозначні обидва зазначені поняття, трактуючи їх однаково широко. Так, наприклад, в “Німецькій ідеології” вони говорять про “виробництво самого матеріального життя” [11, 26], розуміючи під цим не лише виробництво засобів до життя – предметів харчування, одягу, житла та необхідних для цього знарядь, але й “виробництво собі подібних”, чужого життя шляхом народження [11, 24,28]. У тій же “Німецькій ідеології” говориться про виробництво ідей, свідомості. Зокрема, в першому розділі роботи К.Маркса і Ф.Енгельса містяться такі положення: “Виробництво ідей, уявлень свідомості первісно вплетено у матеріальну діяльність і у матеріальне спілкування людей, у мову реального життя. Утворення уявлень, мислення, духовне спілкування людей є тут ще безпосереднім породженням матеріального відношення людей. Те ж саме стосується духовного виробництва, як воно проявляється у мові політики, законів, моралі, релігії, метафізики і т.інш. того чи іншого народу. Люди є виробниками своїх уявлень, ідей...” [11, 24].

Однак, визнаючи близькість понять “діяльність” і “виробництво”, було б помилково говорити про їх повне співпадання, тотожність, по кільком, як нам здається, важливим причинам. Розглянемо їх.

Поняття “виробництво” відбиває лише одну сторону явища, що позначається поняттям “діяльність”, хоч і найважливішу, але все ж таки частину. На цю обставину, до речі, звертає увагу і К.Маркс, роблячи висновок на підставі аналізу суспільного виробництва, що розглядається ним також у якості цілісної системи, у взаємозв’язку, взаємообумовленості утворюючих її структурних елементів. “Результат, до якого ми прийшли, - відзначає він, - полягає не в тому, що виробництво, розподіл, обмін і вживання ідентичні, а в тому, що всі вони утворюють частину єдиного цілого, розрізняючись всередині єдності” [12, 36]. Саме цим цілим і виступає діяльність людини.

Будь-яка частина (нехай і найважливіша!) то є матеріальне утворення, що входить до складу другого матеріального утворення, виступаючи у якості моменту його змісту і форми. Але ціле, момент змісту і форми якого несуть у собі частини, кожна з них, перебуваючи у взаємному зв’язку, характеризується властивостями, які не зводяться до властивостей утворюючих його частин. При цьому діяльність і виробництво відрізняються одне від одного не окремими властивостями, а якісно. Інакше кажучи, ми маємо справу з різними якістьми.

Про це, зокрема, свідчить той факт, що діяльність і виробництво відрізняються мірами свого існування. Як відомо, виділення людини з тваринного світу (антропогенез) було таким же грандіозним і довготривалим стрибком, як і виникнення живого, протікаючи у нерозривному зв’язку зі становленням суспільства, тобто соціогенезом. Періоди

антропогенезу і соціогенезу (як вважають дослідники, приблизно 3 – 3,5 млн. років, тобто у 1000 разів більше писаної історії) нерозривно зв'язані сторони єдиного цілого – антропосоціогенезу, який, у свою чергу, пов'язаний із становленням діяльності. Остання, тобто діяльність, протягом свого становлення і розвитку неодноразово змінювалась, набуваючи нових форм і оновлюючи зміст.

Адже був період в історії людства, коли діяльність первісної людини носила переважно привласнюючий характер, зводячись в основному до збиральництва і полювання. Про виробництво в цей період історія людства мовчить, бо його не було. Воно ще не існувало, не з'явилося у соціальному бутті, хоча діяльність не тільки переживала своє становлення, виступаючи незмінним атрибутом процесу антропосоціогенезу, а й розвивалась. Свідченням її багатопланового розвитку є так звана “неолітична революція”, коли людина здійснила перехід від збиральництва і полювання до забезпечення своїх потреб шляхом виробництва. Діяльність привласнюючого характеру з її вкрай примітивними і обмеженими формами втрачає свою провідну роль. Вона не зникає зовсім, але все більше поступається місцем діяльності виробничого характеру.

Розвиток останньої, науково-технічний прогрес, що давав про себе знати перш за все у країнах Європи, обумовлювали прискорення темпів соціального розвитку цих країн, позначаючись, безумовно не лише на матеріальній сфері життя людей, а й на духовній. Суспільна свідомість і в силу швидких змін соціальної реальності, і в силу недостатнього рівня власного розвитку, не могла адекватно відбивати і осмислювати процеси, що відбуваються у реальному житті. Дійсні причини, що обумовлювали розвиток суспільства, довгий час залишалися таємницею за сьома печатками. Зокрема, одним із проявів цього у такій формі суспільної свідомості як філософія є довготривала відсутність інтересу у філософів до феномену діяльності. Про це свідчить хоча б той факт, що поняття “діяльність” ми не зустрічаємо, знайомлячись з предметними покажчиками не лише у двох книгах першого тому “Антології світової філософії”, в якому представлені мислителі Стародавнього світу і Середньовіччя, а й у другому, де представлено Європейську філософську думку від епохи Відродження по епоху Просвітництва. Воно з'являється аж у творчості таких філософів, як представник німецького Просвітництва Фреліх і вищезгадані представники німецького класичного ідеалізму Фіхте та Шеллінг, що підходили до розгляду феномену діяльності, як відомо, абстрактно.

Заважало осмисленню феномена діяльності і фактичне ототожнення її з виробництвом, в першу чергу матеріальним виробництвом, на чому базувалися безпідставно-оптимістичні, як сьогодні це стає все більш очевидним, висновки про безмежність суспільного прогресу. Людство починає розуміти, що некерований розвиток матеріального виробництва і, в першу чергу науки, що перетворилася на безпосередню виробничу силу, дає не лише блага, а й містить у собі загрозу знищення як самої людини, тих шести мільярдів, що населяють нашу планету, а й усього живого.

Це дає підстави робити висновок про те, що діяльність людини непомітно для нас набуває якісно нового характеру: вона перетворюється на життєдіяльність.

Сьогодні, як уже зазначалося, феномен життєдіяльності все більше привертає до себе увагу науковців і філософів. Так, наприклад, намагаючись осмислити його, С.Б.Кримський зазначає, що життєдіяльність це та діяльність, яка базується на усвідомленні сутності і смислу життя і яка “охоплює і цілепокладання, і самоімітацію (як у деяких ситуаціях гри) та широку сферу смислотворчості...” [3, 164].

В цілому, погоджуючись з напрямком думки шановного автора, якому вдалося відбити у дефініції деякі важливі риси, притаманні життєдіяльності, ми все ж таки змушені визнати, що їй бракує чи не найголовнішого – розкриття сутності феномену. Вона ж, на нашу думку, полягає у забезпеченні в процесі життєдіяльності не лише постійно зростаючих потреб людини у їжі, одязі, взутті, житловому приміщенні, тобто тих, які раніше утворювали систему вітальних потреб, а й потреби у збереженні життя взагалі, що також давно вже перетворилося на вітальну потребу.

Якщо ж спробувати дати визначення змісту поняття, що позначає цікавлячий нас феномен, то його, як нам уявляється, можна висловити в такий спосіб: життєдіяльність це сукупність відношень до природи і один до одного, людей, що осмислюють необхідність сприяння розгортанню процесу раціонального перетворення оточуючого середовища в своїх інтересах людини, необхідною умовою чого є збереження життя як найбільшої цінності.

Не претендуючи, звичайно, на бездоганність, так би мовити істинність в останній інстанції, все ж зазначимо, що запропоноване визначення, по-перше, відбиває як сутність феномену, так і загальні риси, притаманні діяльності на всіх етапах її розвитку. Адже життєдіяльність, як і діяльність в цілому, є специфічним проявом руху соціальної матерії. Вона належить до суттєвих, необхідних, внутрішніх зв'язків, з необхідністю притаманних будь-якому соціальному організму, що, періодично повторюючись від покоління до покоління, набули усталеного характеру, перетворившись, в такий спосіб, на закономірність. По-друге, запропоноване визначення, акцентуючи увагу на осмисленні людьми необхідності сприяння розгортанню процесу раціонального перетворення оточуючого середовища в інтересах людини, необхідною умовою чого є збереження життя як найвищої цінності, вказує на особливість життєдіяльності, притаманну їй специфіку.

Виходячи зі сказаного, ми можемо побудувати категоріальний ряд, визначивши в цілому місце поняття “життєдіяльність”: рух – активність – діяльність – привласнююча діяльність – виробнича діяльність – життєдіяльність.

Життєдіяльність людей складне і багатогранне за своїм змістом, який у всякому суспільстві і на будь-якому з етапів його історичного розвитку завжди проявляється в конкретних формах. Але це тема для особливої розмови, спеціального дослідження.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Деятельность: теория, методология, проблемы. – М.: Политиздат, 1990. – 366с.
2. Філософський словник /За ред.В.І.Шинкарука. – 2 вид., перераб. і доп. – К.: Голов. ред. УРЕ, 1986. – 800с.
3. Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002. – 742с.
4. См.: Философский энциклопедический словарь. – М., 2003. – 576с.
5. Фихте И.-Г. Общие принципы наукоучения // Избранные сочинения. Перевод Л.Е.Успенского, С.Ф.Кеченьяна и Б.В.Яковлева.- Т.1. – М., 1916.
6. Шеллинг Ф.В.И. Система трансцендентального идеализма. Сочинение в 2 т.: Пер. с нем. – Т.1./ Сост., ред., авт. вступ. ст. А.В.Гулыга. – М.: Мысль, 1987. – 637с.
7. Гегель Г.В.Ф. Наука логики. В трех томах. - Т.2. - М.: Мысль, 1971. – 248 с.
8. Маркс К., Энгельс Ф. Святое семейство. Соч. Т.2.- 227 с.
9. Маркс К. Тезисы о Фейербахе./Маркс К., Энгельс Ф. Соч. Т.3.- 4 с.
10. Воловик В.И. Идеологическая деятельность: диалектика традиций и новаторства. – М., 1990. – 210с.
11. Маркс К., Энгельс Ф. Немецкая идеология. Критика новейшей немецкой философии в лице ее представителей Фейербаха, Б.Бауэра и Штирнера и немецкого социализма в лице его различных пророков. – Соч. Т.3.- 537 с.
12. Маркс К. Экономические рукописи 1857-1859 годов / Марс К., Энгельс Ф. Соч. – Т.46. – Ч.1.- 48 с.

Ю.А. ШАБАНОВА

РЕЦЕПЦИЯ ФУНДАМЕНТАЛЬНЫХ КОНЦЕПТОВ УЧЕНИЯ МАСТЕРА ЭКХАРТА В ФИЛОСОФСКОЙ СИСТЕМЕ ГЕГЕЛЯ

Актуальность данного исследования заключается в современных поисках идейно-концептуальной основы мистико-иррациональных модусов философствования, вызванных как кризисом рациональной односторонности мышления, так и утратой концептуальной